

«Euskal literatura munduratzeko ontzat ematen da gaztelaniatik pasatu beharra»

Garazi Arrula

Hizkuntzen arteko arrakaletan hazka

Hiru faktorek hartaratuta ekin omen zion Garazi Arrulak Euskal Herriko autoitzulpen praktikak ikertzeari: batetik, gero eta euskal idazle gehiago hasiak zirelako beren lanak gaztelaniara edo frantsesera itzultzen; bestetik, gure egoera soziolinguistikoak kezka eragiten ziolako; eta azkenik, literatura maite duelako. Autoitzulpena irakurri eta zalantza piztu bazaizu, *google translator*-az edo zertaz ari ote garen, hauxe duzu irakurgai aproposa.

Testua: Danele Sarriguarte Mochales

Argazkiak: Dani Blanco

Oraintxe bukatu duzu tesia: "Autoitzulpenaren teoria eta praktika Euskal Herrian". Zer da autoitzulpena, ordea?

Autoitzulpena da, *grosso modo* esanda, nork bere diskurtsoa, aurrez dagoen testu bat, izan ahozkoa izan idatzizkoa, beste hizkuntza, dialekto edo hizkuntza-aldaera batean ematea.

Eta zer aztertu duzu?

Alde batetik bere zabalean aztertu dut autoitzulpena, praktika modura, euskaldunok egunerokoan egiten dugun jardun zabaldu modura. Beste alde batetik, literatura hartu dut oinarritzat eta aztertu dut beren obra erdararen batera itzuli duten euskal idazleek zer diskurtso duten praktikarekiko eta beren tesuak itzultzean nola jokatzan duten.

Nola aztertu duzu hori?

Hasteko, aukeratu dut hamar idazle-ren obra bana: Aurelia Arkotxaren *Septentrio*, Itxaro Bordaren *%100 Basque*, Harkaitz Canoren *Belarraren ahoa*, Unai Elorriagaren *SPrako tranbia*, Aingeru Epaltzaren *Tigre ehizan*, Karmele Jaioren *Amaren eskuak*, Miren Agur Meaberren *Kristalezko begi bat*, Eider Rodriguezen *Eta handik gutxira gaur*, Ixiar Rozasen *Negutegia* eta Iban Zalduaren *Euskaldun guztion aberria*.

Zergatik hamar horiek?

Lehen azterketa denez, nahi nuen ahal zen heinean Euskal Herriko autoitzulpena bere zabalean hartu. Hamar hauek garaikideak dira, prosazkoak, eta Euskal Herriko geografia guztiaren adie-

Garazi Arrula Ruiz

Tafalla, 1987

Magisteritza eta itzulpengintza ikasia, Euskal Herriko autoitzulpenaren inguruko doktore-tesia aurkeztu berri du, Ibon Uribarri Zenekortaren zuzendaritzapean. Besteak beste, Amélie Nothomb eta Anaïs Nin-enak ekarri ditu euskarara, eta iragan urrian argitaratu zuen estreinako ipuin-liburua: *Gu orduko hauek* (Txalaparta). Orain, langabezian dago.

razle. Adibidez generoaren aldetik ez da errealitatearen isla, zeren emakume gehiago hautatu dut gizonak baino, bai-

na hori nahita egin dut. Oro har lagin askotarikoa eta errepresentatiboa da.

Eta behin horiek hautatuta?

Hamar obra horien hamalau autoitzulpen hartu ditut –hamarretik lau obrak bina autoitzulpen dituzte, bata Euskal Herrian argitaratua eta bestea Euskal Herritik kanpo–. Euskarazkoak eta itzulpenak alderatu ditut, eta horretarako bi gauzari begiratu diot: alde batetik, begiratu dut nola eman diren nazio identitateari loturiko kultur erreferentziak, adibidez nola itzuli diren *euskaldun*, *euskal* edo *Euskal Herria* terminoak, betiere kontestua kontuan hartuz. Gero, aztertu dut nola aipatzen diren beste hizkuntzak euskarazko testuetan eta nola aipatzen den euskara erdarazkoetan, eta halako ondorio batzuk atera ditut. Tesi batean ezin dira 24 testu xehe-xehe aztertu, orduan aukeraketa hori egin dut nahiko adierazgarria izanen zelakoan.

Hasieran bazenuen susmoa, autoitzulpen literarioa ez zela bazterreko edo salbuespeneko praktika. Susmoa berretsi duzu.

Katalogoa osatzea izan da tesiaren atal handi bat. Elizabete Manterolak egin zuen Euskal Literatura Itzuliaren katalogotik abiatu naiz. Hor sartzen ziren euskaratik egindako itzulpen guztiak: beste batek egindakoak, kolaborazioan egindakoak eta autoitzulpenak. Nik autoitzulpenen zerrenda eguneratu eta osatu dut, oinarri bat eta ikuspegi orokor bat izateko. Katalogoari esker ikusi da autoitzulpena oso jardun zabaldua dela gure txikian, zeren 2015era arte, bildu ditut 325 izenburu eta 125 autoitzultzaile: alegia, egile batek baino gehiagok bere obra bat baino gehiago autoitzuli du.

Emango zenituzke produkzio horren ezaugarri orokor batzuk?

Genero aldetik gehien-gehien haur eta gazte literatura autoitzultzen da eta esan dezakegu arrazoietako bat izan daitekeela estatuko argitaletxeek akordioak dituztela beren artean. Hamar liburutik zortzi gaztelaniara autoitzuli dira. Desoreka handia da, beraz, frantse-saren eta gaztelaniaren artean. Edizio elebidunei edo eleaniztunei begiratuta, hizkuntza nagusien arteko aldea txikitzen da zertxobait. Beste datu esanguratsu bat, hauxe: autoitzulpen gehienak, erdia baino gehiago, Euskal Herrian ka-

leratu dira. Kronologiari begiratuta, azken hiru hamarkadetan argitaratu da autoitzulpen gehien.

Autoitzulpena itzulpena dela diozu. Kontrakoa uste al da?

Bai. Autoitzulpenetan, editoreek, prentsak eta autoreek barra-barra esaten dute erdarazkoa itzulpena ez baizik bertsoia dela, edo egokitzapena, edo berriidazketa... Hori justifikatzeko, beti esaten dute moldaketak egin dizkiotela testuari, baina halakoak ez dira soilik itzulpenetan gertatzen; esate batera, berriargitalpenak ere aprobetxatzen dituzte autoreek aldaketak sartzeko, Mikel Ayerbe ikertzaileak egiaztatu duenez.

Gainera, itzulpen-jardunak berak moldaketak dakartza nahitaez. Funtzionalismoak erakutsi duenez, itzulpen-gintzan joera dago testua helburu den kulturari edo irakurleari egokitzeko, nahiz eta literaturan ez den hain agerikoa, egiletasunak balio sinboliko handia daukalako. Nahiko funtsgabea da autoitzulpenak itzulpenak direla ukatzea, zer eta moldaketak egin zaizkiola argudiatuz. Horren atzean zera dago, itzulpena hitzez hitzekoa delako ustea. Iruditzen zait ezezagutza dagoela arrazoiketa horren atzean; horregatik bilatzen dira beste termino batzuk.

Badaude bestelako faktoreak ere, noski: komertzialki komenigarriagoa da esatea autoitzulpena bigarren origi-

nal bat dela, edo erdarazko bertso bat, itzulpena dela esatea baino. Sistema espainolak, adibidez, nahiago ditu autoitzulpenak, alde batetik errentagarriagoak direlako, baina baita logika jakin bati erantzuten diolako ere.

Zer logika da hori?

Alde batetik, itzulpenak kutsu negatiboa du oraindik ere, eta are gehiago euskara tarteko denean, badirudi zalantza gehiago pizten duela. Bestetik, badago asimilazio nahi bat. Espainiako literatur sistemak badauka indar zentripetu bat eta nahi du hizkuntza periferikoetan sortzen diren obrak hizkuntza hegemonikora ekartzea eta ahal dela autoitzulpenaren bidez egitea, izan dadin bigarren original bat eta funtzionatu dezan jatorrizko bat bezala. Asimilazio orok dakartzan arriskuak dakartza horrek, eta edukiaren esku geratzen da maiz euskal identitatea adieraztea edo ez. Alde horretatik, tesian iradokitzen dut euskal sistemak erreproduzitzen duela Espainiaren indar zentripetu hori. Diru publikoz bultzatzen da autoitzulpena, dela sariketetan aparteko kopuru bat itzulpenari emanez, dela aleak erosiz, dela beken bidez. Beharbada itzulpenetarako beste bide eta modu batzuk sustatu ahalko lirerateke, hizkuntza gutxituen artekoa, adibidez; egun, ontzat ematen da, munduratzeko, gaztelaniatik pasatu beharra.

Frantziar sistemak ere hala egiten al du?

Ez, eta horrek ez du esan nahi hoberako denik, zeren behintzat Espainiak asimilatu nahi du, aitortzen du badagoela euskal literatura bat, berean integratu nahi duena; aldiz, frantziar estatuan itzulpenek beti bete dute oso leku periferikoa, eta hizkuntza gutxituak ez dira aitortzen, badago mespretxu handiagoa. Oso adierazgarria da zer euskarazko liburu gutxi dauden frantsesera itzulita.

Badago ez autoitzultzea erabaki duen autorerik.

Bai, eta gure kontestuak autoitzultzeko baldintza guztiak ematen ditu, beraz oso esanguratsua iruditzen zait hautu hori. Badago deserosotzat duena bai autoitzulpena bai itzulpena bera, adibidez

Joxe Azurmendi. Hark hizkuntzatik eta kulturatik ulertzen du nazio eraikuntza, mundu euskaldunari eskaini nahi dizkio bere testuak, eta beraz testuinguru horretan ulertzen ahal dugu haren erabakia, ados egon zein ez. Bestetik, Uxue Alberdik adibidez esan du literarioki euskal idazletzat duela bere burua eta ez dela eroso sentitzen erdaraz idazten, nahiz eta eskaini dioten. Ez du ukatzen, hala ere, beraren lanak beste norbaitek itzultzea. Edonola ere, gehiago dira autoitzuli dutenen adierazpenak, autoitzuli ez dutenenak baino.

Autoitzuli dutenek zergatik autoitzuli dute?

Alde batetik ikusten ahal ditugu motibazio pertsonalak, adibidez norberaren

lana beste hizkuntza batean garatzeko gogoia. Beste motibazio pertsonal bat izan daiteke obraren autoretzari edo kontrolari eutsi nahia; nahiko kontrol dudazkoa da, baina tira. Eta horri lotuta mesfidantza itzultzailearekiko. Baina beste testuinguru batzuetan ere atera da hori dena, ez da gurea eksklusiboa. Badaude kanpo faktoreak ere, nahiz eta pertsonala eta kanpokoa beti dauden loturik, baina kanpokotzat jotzen ahal dira "itzultzaile falta" –nahiz eta geroz eta gehiago dauden beste hizkuntzetara ere–, dirua, denbora... Profesionalizazioarekin ere lotura du: horretaz bizi nahi bada, gehienetan, ez da beste biderik.

Zergatik diozu kontrola dudazkoa dela?

Badirudi zilegitasun handiagoa ematen zaiela autoreei, badirudi haiek sortu dutenez obra haiek izanen direla a proposenak obra hori itzultzeko, haiek dakitelako zer esan duten. Nik beti esan dut haiek dakitela zer esan nahi zuten, gero beste gauza bat da zer geratu den paperean. Bestalde kontrol hori mugatua da ikusi dugulako zer gauza eskatu dizkieten autoreei. Adibidez, Uxue Alberdik kontatu du nola Alfaguarak eskaini zion [Aulki joko] autoitzultzea, baina eskatu zioten liburua mozteko eta egokitzeko erdal publikora eta erdal sistema literarioko orduko joeretara. Ez zuen egin. Azkenean, gaztelaniazkoa euskal argitaletxe batek atera zuen, Miren Agur Meabek itzulita.

Zeuk ipuin-liburu bat argitaratu zenuen iaz. Autoitzuliko zenuke?

Ez. Esan nahiko nuke jarrera politiko bat dela, baina ez da hori hutsean, zeren ez daukat hain landua hizkera literarioa gaztelaniaz, eta horretaz gainera iruditzen zait gaur egun badaudela itzultzai-

Uda euskaraz haur eta gazteentzat!

ekainetik aurrera
Bilbo erdian!

Gazteola*
Haur eta Gazteak

- Tailerrak
- Campus eta udalekuak
- Euskara ikastaroak
- Barnetegiak...

www.gazteola.eus

leak hori egiteko. Bestalde, halako azterketa bat eginda eta ikusita sistemen arteko mendekotasunak, asimetriak eta abarrak, ez dut parte hartu nahi joko horretan.

Autoitzuliz gero beti izango gara mendeko?

Hizkuntzaren egoera soziolinguistikoak eragina du autoitzulpen eta itzulpen jardunean. Adibide bat jartzearen: ez da gauza bera frantsesaren eta ingelesaren artean itzultzea Europan ala Quebecen. Ez dauzka inplikazio berak inondik inora eta horregatik diot hizkuntzen arteko asimetria kontuan hartu behar dela, eta gurea bezalako kultura eleaniztun, periferiko eta mugakide baten konplexutasun horiek guztiak ezinbestean hartu behar direla aintzat autoitzulpen edo itzulpen jarduna ikertzean. Ez nago euskaratik itzultzearen kontra, uste dut euskaratik itzuli behar dela, argi eta garbi, eta hori bultzatu, baina betiere kontuan hartuz nola egiten den, eta asimilazio horretan erori gabe, hain zuzen ere oso erraza delako hor erortzea. Azken batean, euskal literaturan sistematikoki

autoitzultzen da hizkuntza subordinatutik hegemonikora, eta ez alderantziz.

Nola egin dakioke aurre asimilazio nahi horri?

Diskurtso mailan posizionatu zaitezke. Argi esaten baduzu erdarazko hori itzulpena dela, horrek adierazten du aurrez badagoela beste testu bat eta beste kontestu eta hizkuntza batean sortu dela, horrek dakartzan inplikazio eta konnotazio guztiekin. Bertsioa edo berridazketa dela esaten baduzu, ordea, jakina badagoena sorburu-testu bat, baina beti hartuko du hizkuntza hegemonikoan dagoen horrek maila goragoko bat, ez bakarrik euskararen kasuan, beste egoera asimetrico guztietan berdin, zeren dena delako moldaketa horiek ez dira sekula atzera itzultzen euskarara edo, oro har, hizkuntza subordinatura.

Gero, testuan bertan posizionatu zaitezke. Miren Agur Meabek, adibidez, glosario bat sartu zuen *Un ojo de cristal*-en amaieran. Hori posizionatze bat da, oso argi uzten du erdarazkoa itzulpen bat dela. Kultur trasbasea oso nabarmena da, zeren egia esan glosarioan agertzen diren hitz horiek ez dira hain espezifikoak, eta itxuraz ez zegoen beharrik halakorik egiteko. Ez dut esanen goazen orain denok glosarioak egitera, neutralizazioa saihesteko bide bat baino ez da. Beste itzulpen batzuetan, bestalde,

Azken hitza:

Idazle ala itzultzaile?

Idazten eta itzultzen, bietan aritzen direnei sarri galdetzen diete ea zer duten nahiago. Arrulak iskintxo egin dio bata ala bestea aukeratu beharri: "Autoitzultzaileek identitate bikoitza daukatela eta halako zozokeriak esan ohi dira beti, oinarririk gabe eta argudiatu gabe. Gaur egun, gainera, hain onartua dago identitateen konplexutasuna eta etengabeko eraikuntza... Dikotomizatzen aurkezten dira maiz idaztea eta itzultzea, baina nik ez ditut hala ikusten. Bietan dago sortzailetza. Beraz, galdetuko balidate, horixe esanen nuke: sortzailea naizela".

jatorriari lotutako terminoak desagertu egin dira erdarazkoan, ez hala hizkuntzari loturiko erreferentziak: euskara agertzen da, horretarako "premiarik" ez dagoenetan ere, eta ikusi dut hain zuzen euskara agerraraztea izan daitekeela bestela egiten diren neutralizazioak konpentsatzeko eta iruditeria sozial euskalduna adierazteko modu bat. ■

ZVBEROA

**OPIL OKINDEGIA
GOZOTEGIA**

Iñaki Deuna, z/g
☎ 94 683 30 60

Artabide, 24
☎ 94 683 19 14

ONDARROA (BIZKAIA)